

KOGNITIV-ANALITIK FIKRLASHGA YO'NALTIRISHNING ZAMONAVIY TA'LIMDAGI AHAMIYATI

Xamdamova Shoxista Yusup qizi,
Termiz shahridagi Prezident maktabi,
ingliz tili fani o'qituvchisi
sh.khamdamova@mail.ru
<https://doi.org/10.5281/zenodo.18333267>

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada kognitiv-analitik fikrlashning zamonaviy ta'limdagi tutgan o'rni chuqur tahlil qilinadi va uning o'quvchilar intellektual rivoji, tanqidiy tafakkuri, muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyatiga ko'rsatadigan ta'siri ilmiy dalillar asosida asoslab beriladi. Globallashuv, raqamli axborot muhiti-ning kengayishi, sun'iy intellekt texnologiyalari-ning tezkor rivojlanishi o'quvchi shaxsidan nafaqat bilim olishni, balki o'sha bilimni qayta ishlash, tahlil qilish, baholash va yangi kontekstlarda qo'llay olishni talab qilmoqda. Mazkur maqolada kognitiv va analitik fikrlash jarayonlari o'rtasidagi bog'liqlik, ularning psixologik hamda pedagogik asoslari, o'quvchilarning yuqori darajadagi tafakkur kompetensiyalarini shakllantirishdagi roli keng yoritilgan.

Maqolada shuningdek, Piajening kognitiv rivojlanish bosqichlari, Vigotskiyning sotsiokultural yondashuvi, Bloom va Andersonning taksonomiya-si kabi nazariyalar asosida kognitiv-analitik tafakkurning ilmiy mohiyati ochib beriladi. Zamonaviy o'quvchilarni "tayyor bilim" bilan emas, balki mustaqil fikrlashga yo'naltirishning ahamiyati ta'kidlanadi. Kognitiv-analitik yondashuvning o'quv jarayonida qo'llanilishi – metakognitiv strategiyalar; muammoga asoslangan ta'lim (PBL), case-study, refleksiya kundaliklari, grafik organayzerlar va savol-javobning samarali modellarini o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: kognitiv fikrlash, analitik fikrlash, reflektiv yondashuv, tanqidiy tafakkur, zamonaviy ta'lim, metakognisiya, yuqori darajadagi tafakkur operatsiyalari.

**Значение направленности на
когнитивно-аналитическое мышление
в современном образовании**

Хамдамова Шохиста Юсуп кизи,
Президентская школа города Термез,
учитель английского языка

Аннотация: В данной научной статье всесторонне анализируется значимость развития когнитивно-аналитического мышления учащихся в условиях современного образования, где быстрота изменения информации, цифровизация и технологический прогресс требуют от личности не только владения знаниями, но и умения глубоко перерабатывать их, анализировать, сопоставлять и использовать в новых ситуациях. Автор подчеркивает, что ключевой задачей образования XXI века становится формирование у обучающихся навыков критического мышления, рефлексии, интеллектуальной гибкости и самостоятельного принятия решений.

Теоретическую основу статьи составляют идеи Пиаже о стадиях когнитивного развития, концепция Выготского о зоне ближайшего развития, а также таксономии Блума и Андерсона, которые рассматриваются в контексте формирования аналитических когнитивных операций – анализа, синтеза, оценки и аргументации. Статья раскрывает методологические преимущества когнитивно-аналитического подхода:

активизацию мыслительной деятельности, повышение уровня учебной мотивации, глубокое осмысление учебного материала и развитие способности обучающихся самостоятельно конструировать знания.

Ключевые слова: когнитивное развитие, аналитическое мышление, критическое мышление, рефлексия, современное образование, метакогнитивные стратегии, самостоятельность мышления.

The importance of fostering cognitive-analytical thinking in modern education

Xamdamova Shoxista Yusup qizi,

*Teacher of English Language,
Presidential School in Termez*

Abstract: This research article provides a comprehensive analysis of the importance of fostering cognitive-analytical thinking in modern education and its influence on critical thinking and decision-making skills in problematic situations. Globalization, the extension of digital information and

rapid development of artificial intelligence technologies require students to do more than memorize information; they should evaluate, interpret, analyze, and apply it in various contexts.

The article explores the interrelation between cognitive-analytical thinking and its psychological and pedagogical foundation, emphasizing its essential role in developing students' higher-order thinking competence. It highlights key theoretical frameworks, including Piaget's stages of cognitive development, Vygotsky's sociocultural theory, and Bloom's and Anderson's taxonomy. The article underscores the shift from instruction-centered to learner-centered pedagogy, where students are encouraged to question, reflect, reason, and construct meaning independently.

Furthermore, it emphasizes the significance of higher-order thinking skills to engage students in meaningful learning, enhances intrinsic motivation, and strengthens lifelong learning competencies.

Keywords: cognitive skills, analytical thinking, reflective approach, critical thinking, modern education, metacognition, higher-order of thinking process.

Kognitiv-analitik fikrlashning ilmiy-nazariy asoslari. Kognitiv-analitik fikrlash zamonaviy pedagogikada shaxsning intellektual salohiyatini kompleks rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhim nazariy tushunchalardan biridir. Ushbu yondashuvning ilmiy ildizlari avvalo kognitiv psixologiya, konstruktivizm, metakognitiv nazariya hamda neyropsixologiya yo'nalishlari bilan uzviy bog'liqdir. Piage tomonidan ilgari surilgan kognitiv rivojlanish bosqichlari nazariyasiga ko'ra, inson tafakkuri bosqichma-bosqich murakkablashib boradi. Unga ko'ra, yuqori darajadagi abstrakt-logik fikrlash faqat ma'lum intellektual tajriba, mulqot, muammoli vaziyatlarni hal qilish amaliyoti orqali shakllanadi. Keyinchalik Vigotskiy tomonidan boyitilgan sotsiokultural yondashuv

esa tafakkurning ijtimoiy vositalar, birgalikdagi faoliyat va til orqali takomillashishini ta'kidlaydi. Bu g'oya o'quvchini fikr ishlab chiqaruvchi faol subyekt sifatida ko'rishning nazariy asosini yaratadi.

Bloom va Anderson taksonomiyalari esa fikrlash amallarini bosqichma-bosqich tizimlashtirib, ularni bilish, tushunish va qo'llashdan tortib, tahlil, sintez va baholashgacha bo'lgan darajalarga ajratadi [1]. Ushbu taksonomiya ta'lim jarayonida o'quvchi faqat axborot iste'molchisi emas, balki axborot yaratuvchisi ham bo'lishi zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi. Kognitiv-analitik fikrlash aynan yuqori darajadagi tafakkur operatsiyalarini ishga solishni nazarda tutadi, chunki bunda o'quvchi axborotni chuqur qayta ishlaydi, o'z muloha-

zasini mustaqil ravishda shakllantiradi, mavjud tushunchalar o'rtasida mantiqiy bog'liqlik yaratadi va o'z qarorini asoslay oladi.

Kognitiv-analitik fikrlashning shakllanishi konstruktivistik pedagogika tamoyillari bilan ham uzviy bog'liq. Konstruktivizmga ko'ra, bilim o'qituvchi tomonidan tayyor ko'rinishda berilmaydi; aksincha, o'quvchining avvalgi tajribasi, qiziqishi, kuzatuvlari, faol izlanishi va tahliliy faoliyati asosida mustaqil ravishda "quriladi". Bu jarayonning tabiati shundaki, o'quvchi axborotni passiv qabul qilmaydi, balki uni o'z hayotiy konteksti bilan bog'laydi, solishtiradi, baholaydi, shubha bildiradi va yangi xulosalar yaratadi. Bu esa kognitiv-analitik tafakkurning asosiy mexanizmlariga mos keladi.

Metakognitiv nazariya esa o'quvchining o'z fikrlash jarayoni ustidan nazoratni amalga oshirish qobiliyatini tushuntiradi. Shaxs qanchalik o'z fikr yuritish jarayonidan xabardor bo'lsa, uning tahlil qilish, mantiqiy tartiblash va xulosa chiqarish sifatleri shunchalik oshadi. O'quvchining o'z fikrini kuzata olishi, xatolarini anglay olishi, tahlil asosida o'z strategiyasini o'zgartira olishi – bularning barchasi kognitiv-analitik fikrlashning tarkibiy qismlaridir.

Axborotlar intensivligi keskin ortib borayotgan bugungi davrda kognitiv-analitik fikrlashning qiymati yanada oshdi. O'quvchi son-sanoqsiz ma'lumotlar oqimi ichidan ishonchli, ilmiy asosli, real hayotga taalluqli ma'lumotni ajratib olishi; uni talqin qilishi; turli manbalar o'rtasidagi tafovutlarni tahlil qilishi; dalillarning to'g'riligini turli mezonlar bilan baholashi; xulosa qilishi va ushbu xulosani hayotiy tajriba bilan bog'lay olishi zarur. Bu jarayonlar bir-biri bilan uzviy aloqador bo'lib, zamonaviy ta'limning eng asosiy vazifalaridan biri - o'quvchini fikrlashning bunday murakkab mexanizmlaridan samarali foydalanishga yo'naltirishdir.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining rivoji ham kognitiv-analitik fikrlashning pedagogik qiymatini yanada oshirdi. Endilikda o'quvchi faqat ma'lumot to'plovchi emas, balki ongli tanlov qiluvchi, algoritmik fikrlashga ega bo'lgan, murakkab vaziyatlarni baholay oladigan, o'z qarorini asoslay oladigan shaxs bo'lishi kerak. Sun'iy intellektning kuchayib borayotgan davrida aynan insonning tahliliy, intuitsiyaga tayanuvchi, reflektiv, ma'naviy-madaniy jihatdan ongli qaror qabul qiluvchi tafakkuri bebaho ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagi nazariy yondashuvlar kognitiv-analitik fikrlash zamonaviy ta'limning markaziga aylanganini ko'rsatadi. Uning asosida mantiqiy tahlil, refleksiya, bilimlarni integratsiyalash, mustaqil fikrlash, dalillarga asoslangan qaror qabul qilish va fikr yuritishning izchilligi kabi fazilatlar yotadi. Mazkur nazariy asoslar maqolaning navbatdagi bo'limlarida kognitiv-analitik yondashuvning ta'lim jarayoniga amaliy tatbiqi, o'quvchining shaxsiy-intellektual rivojiga ta'siri, pedagogik mexanizmlari va metodlar tizimi orqali yanada kengroq yoritiladi.

Kognitiv analitik fikrlashning zamonaviy ta'limdagi o'rni va ahamiyati. Bugungi globallashuv jarayonida ta'lim inson kapitalini shakllantirishning eng muhim omillaridan biri sifatida qaralmoqda. Raqamli iqtisodiyotga o'tish, sun'iy intellektning keng qo'llanishi, mehnat bozori talablarining o'zgarishi hamda ma'lumot oqimining keskin ortib borishi sharoitida o'quvchilarni an'anaviy bilim berish modeli bilan tayyorlash yetarli bo'lmay qoldi. Endilikda zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchilardan shunchaki faktlarni yod olishni emas, balki ulardan mustaqil xulosa chiqarishni, muammolarni tahlil qilishni, dalillarni solishtirishni va mantiqiy asoslangan qarorlar qabul qilishni talab qiladi. Shu sababli kognitiv-analitik fikrlash kompetensiyasini shakllantirish zamonaviy ta'limning eng markaziy vazifalaridan biriga aylandi.

Kognitiv-analitik fikrlashning ta'limdagi o'rni, avvalo, o'quvchilarning bilimga yondashuvini tubdan o'zgartirishi bilan izohlanadi. Yuzaki o'zlashtirish, mexanik yodlash yoki monologik o'qitish negizidagi an'anaviy yondashuv o'quvchini faqat ma'lumot qabul qiluvchi passiv subyektga aylantiradi. Bunday jarayonda o'quvchi o'rgangan materialni hayotiy vaziyatlarda qo'llay olmaydi, fikrlash jarayonlari rivojlanmaydi, mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalari shakllanmaydi. Aksincha, kognitiv-analitik yondashuv o'quvchini intellektual faol subyekt sifatida ko'radi va ta'lim jarayonini dialog, izlanish, tahlil, mantiqiy solishtirish, faol kuzatish va refleksiya kabi psixik jarayonlarga tayanadigan tizimga aylantiradi. Bu jarayon o'quvchining nafaqat akademik natijalari, balki intellektual madaniyati, tafakkur mustaqilligi va dunyoqarashining kengayishiga xizmat qiladi [2].

Zamonaviy ta'lim tizimlarida konstruktivizm, kompetensiyalar modeli, transformativ o'qitish, muammoli vaziyatlar asosida ta'lim, loyihaviy fikrlash kabi yondashuvlar tobora keng qo'llanmoqda. Mazkur konsepsiyalarning barchasida umumiy jihat mavjud – o'quvchini fikrlovchi, tahlil qiluvchi, sinovdan o'tkazuvchi va mazmun yaratuvchi shaxs sifatida shakllantirish. Kognitiv-analitik fikrlash esa ana shu zamonaviy paradigmalarning umumiy nazariy poydevorini tashkil etadi. Chunki har qanday kompetensiya, qandaydir bilim emas, balki shu bilimni qayta ishlash, umumlashtirish, yangi vaziyatda qo'llash va muammolarni hal etish qobiliyatiga tayanadi. Mazkur kompetensiyalarni shakllantirish esa, tabiiy ravishda, analitik tafakkurni rivojlantirishni talab qiladi [3].

Ta'limda kognitiv-analitik fikrlashning dolzarbligi, ayniqsa, zamonaviy yoshlarning ma'lumotga to'yingan, ammo tahliliy yondashuvga yetarlicha ega bo'lmaganligi bilan ham bog'liq. Raqamli texnologiyalar tufayli ma'lumot olish osonlashdi, ammo uni filtrlash, baho-

lash, haqqoniyligini aniqlash, tanqidiy tahlil qilish jarayonlari murakkablashdi. Shuning uchun maktab va oliy ta'lim tizimi nafaqat bilim berishi, balki raqamli haqiqat sharoitida fikrni himoya qila oladigan, dalillarni tekshiradigan, asossiz ma'lumotlar ta'siriga berilmaydigan shaxsni shakllantirishi zarur. Kognitiv-analitik fikrlash yoshlarning intellektual immunitetini kuchaytiradi, axborot manipulyatsiyalari va stereotiplar qarshisida mustaqil fikr yurita olish qobiliyatini rivojlantiradi.

Kognitiv-analitik fikrlash zamonaviy ta'limning ijtimoiy vazifalaridan birini – shaxsni jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiya qilishni ham ta'minlaydi. Analitik fikrlovchi o'quvchi muloqot jarayonlarida ishonchli dalillar keltira oladi, turlicha fikrlarni tinglab baholay oladi, ziddiyatlarni konstruktiv tarzda hal qila oladi. Bugungi globalashtirilgan dunyoda faol fuqarolik, mas'uliyatli qaror qabul qilish, demokratik qadriyatlarga hurmat ko'rsatish aynan analitik fikrlashga bog'liq ko'nikmalar sirasiga kiradi. Shuning uchun analitik tafakkur faqat ta'lim jarayonida emas, balki jamiyat rivojlanishida ham strategik vazifa darajasiga ko'tarilgan [4].

Zamonaviy pedagogika amaliyotida analitik fikrlashni rivojlantirishning aniq mexanizmlari ishlab chiqilmoqda. Muammoli vaziyatlar asosida o'qitish, tadqiqotchilik yondashuvi, loyihaviy faoliyat, reflektiv topshiriqlar, bahs-munozara, case-study, savol-javobning ochiq shakllari va metakognitiv strategiyalar ana shu jarayonning asosi hisoblanadi. Bularning barchasi o'quvchilarning diqqatini faollashtiradi, tafakkur jarayonlarini kengaytiradi, ularni mustaqil qaror qabul qilishga o'rgatadi. O'qituvchi esa bunda yo'naltiruvchi, ko'makchi, savollar orqali fikrlashni faollashtiruvchi rolni bajaradi.

Ta'limning insonparvarlashuvi jarayonida kognitiv-analitik fikrlashning o'rni yanada kengayib bormoqda. Shu bois analitik tafakkur faqat intellektual jarayon emas, balki shaxs-

ning o'zini anglash, qarorlarini tushunish, ichki dunyosini boshqarish, emotsional barqarorlikni ta'minlash bilan ham bevosita bog'liq. Refleksiya, o'z fikrini baholash, o'z xatosini anglash, alternativ yechimlarni ko'ra olish kabi jarayonlar insonning psixologik yetukligini oshiradi. Shuning uchun analitik fikrlash ta'lim jarayonining nafaqat akademik, balki tarbiyaviy vazifalarini ham bajaradi.

Kognitiv-analitik fikrlashni rivojlantirishning samarali metod va texnologiyalari. Kognitiv-analitik fikrlashni rivojlantirish zamonaviy pedagogikada o'quv jarayonining markaziy vazifalaridan biri bo'lib, bu yo'nalishda samarali metod va texnologiyalarni aniqlash va ularni amaliyotga joriy etish alohida dolzarb masaladir. Mazkur fikrlash turi o'quvchilardan ma'lumotni chuqur tahlil qilish, dalillarni solishtirish, mantiqiy xulosa chiqarish, muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashish, turli manbalar bilan ishlay olish, qarorlar uchun asos keltira olish kabi yuqori darajadagi aqliy faoliyatlarni talab qiladi. Shu bois an'anaviy o'qitish shakllari bu kompetensiyani rivojlantirishda yetarli samara bermaydi. Buning o'rniga o'quvchini faol, mustaqil fikr yurituvchi subyekt sifatida shakllantiruvchi interaktiv, tadqiqotga yo'naltirilgan, mohiyatga e'tibor berishga majburlovchi metodlar talab etiladi [5].

Kognitiv-analitik fikrlashni rivojlantirishda muammoli vaziyatlar asosida o'qitish eng samarali yondashuvlardan biri sifatida tan olinadi. Bu metod o'quvchini tayyor javoblar bilan emas, balki izlanish jarayoni bilan yuzlashtiradi. Muammoli vaziyat o'quvchining fikr jarayonini faollashtiradi, mavjud bilimlarni safarbar qilishga va yangi bilim hosil qilishga undaydi. O'quvchining savol berishi, shubhalanishi, dalil qidirishi, taxminlar ilgari surishi va ularni tekshirishga harakat qilishi ana shu metodning asosiy negizini tashkil etadi. Bunday jarayonda o'qituvchining vazifasi o'quvchini to'g'ri yo'naltirish, savollar vositasida tahliliy

fikrni rag'batlantirish va mantiqiy mushohada qilishga undashdan iborat bo'ladi.

Loyihaviy ta'lim ham kognitiv-analitik fikrlashni rivojlantirishda katta imkoniyatlarga ega. Loyihaga asoslangan o'qitish o'quvchilarni real hayotiy vaziyatlarga yaqinlashtiradi, amaliy tajriba o'ttirishga undaydi va o'quv jarayonini maqsadga yo'naltirilgan faoliyat shakliga aylantiradi. Loyihani ishlab chiqish jarayonida o'quvchi muammoni aniqlaydi, maqsad qo'yadi, manbalarni tahlil qiladi, muqobil yechimlarni baholaydi, qaror qabul qiladi va natijani taqdim etadi. Bu jarayonning har bir bosqichi kognitiv-analitik fikrlashning alohida komponentlarini: mantiqiy tahlil, ijodiy fikrlash, sistematik yondashuv, tanqidiy baholash, refleksiya kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotga asoslangan ta'lim modeli ham analitik fikrlashning shakllanishi uchun qulay sharoit yaratadi. Bu yondashuv o'quvchini ilmiy izlanish jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. O'quvchi tadqiqot savolini shakllantiradi, tajribalar o'tkazadi, kuzatuvlar olib boradi, ma'lumotlarni yig'adi, ularni tahlil qiladi va umumiy xulosalar chiqaradi. Tadqiqotchilik faoliyati o'quvchini mustaqil fikrlashga, dalillar asosida qaror qabul qilishga, mavjud muammolarni ilmiy asosda baholashga o'rgatadi. Bu esa analitik tafakkurning eng muhim indikatorlaridan biridir.

Refleksiya kognitiv-analitik fikrlashning ajralmas unsurlardan biri sifatida qaraladi. Reflektiv texnologiyalar o'quvchining o'z fikrini tahlil qilishi, o'z bilimini baholashi, xatolarini anglay olishi, muvaffaqiyat va kamchiliklarni ajrata olishi uchun keng imkoniyat yaratadi. Refleksiya jarayonida o'quvchi o'z tafakkur strategiyalarini kuzatadi, ulardan qay birining samarali, qay birining samarasiz ekanini aniqlaydi, kelgusi faoliyat uchun yangi fikrlash yo'llarini ishlab chiqadi. Reflektiv kundaliklar, esse, tahliliy yozuvlar, "fikir xaritalari" kabi tex-

nikalar ana shu jarayonni samarali tashkil etishga yordam beradi.

Bahs-munozara texnologiyalari ham analitik fikrlashni rivojlantirishda o'ziga xos o'rin tutadi. Munozara jarayonida o'quvchi o'z fikrini asoslashga, dalillar keltirishga, raqib fikrini tanqidiy baholashga, o'z qarashlarini himoya qilishga majbur bo'ladi. Shuningdek, munozara tafakkur moslashuvchanligini rivojlantiradi, muqobil nuqtai nazarlarni ko'ra bilishga, fikrlar xilma-xilligini hurmat qilishga o'rgatadi. Bu esa zamonaviy demokratik jamiyat uchun zarur bo'lgan madaniy va intellektual ko'nikmalarni shakllantiradi.

Analitik fikrlashni rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning roli ham ortib bormoqda. Onlayn simulyatsiyalar, interaktiv platformalar, sun'iy intellektga asoslangan o'quv tizimlari, vizual tahlil vositalari o'quvchilarning diqqatini jalb etadi, ma'lumotni qayta ishlashni yengillashtiradi, real jarayonlarni modellashtirish imkonini yaratadi. Raqamli vositalar yordamida o'quvchilar ma'lumotlarni turli formatlarda solishtirishi, grafiklarni tahlil qilishi, statistika bilan ishlashi, gipotezalarni tekshirishi va o'z bilimini amalda sinab ko'rish mumkin.

Ta'lim jarayonida savol berish texnikalarini to'g'ri qo'llash ham muhim ahamiyatga ega. O'qituvchining savoli o'quvchini o'ylashga, tahlil qilishga, izlanishga undaydi. Savollar qisqa, faqat faktga asoslangan emas, balki yuqori darajadagi kognitiv jarayonlarni faol qiluvchi bo'lishi kerak. "Nega?", "Qanday qilib?", "Qaysi dalil buni tasdiqlaydi?", "Agar sharoit o'zgarsa, natija qanday bo'ladi?" kabi savollar o'quvchini chuqur mushohada qilishga undaydi.

Shu tariqa, kognitiv-analitik fikrlashni rivojlantirish uchun zamonaviy pedagogika nafaqat metodlar majmuasini, balki ularning uyg'un tizimini qo'llashni talab qiladi. Biror metodning o'zi yetarli emas: ta'lim jarayoni o'quvchini izlanishga, tahlilga, dalillarga

tayanishga, refleksiyaga, muhokama qilishga, qaror qabul qilishga undovchi kompleks tizim sifatida tashkil etilgandagina analitik tafakkur muvaffaqiyatli shakllanadi. O'qituvchi esa bu jarayonning bosh murabbiyi sifatida o'quvchining fikrlashini boshqaruvchi emas, balki uni yo'naltiruvchi va ilhomlantiruvchi shaxs bo'lib maydonga chiqadi.

Kognitiv-analitik fikrlashning ta'lim samaradorligiga ta'siri va ilmiy asoslangan natijalar. Kognitiv-analitik fikrlashning ta'lim samaradorligiga ta'siri zamonaviy pedagogika tadqiqotlarida keng o'rganilgan va uning sezilarli natijalari ilmiy jihatdan isbotlangan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning tanqidiy va analitik tafakkurini rivojlantirish, ularni faollashtiruvchi interaktiv metodlar qo'llanilganda, nafaqat akademik natijalar oshadi, balki o'quvchilar mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish, qaror qabul qilish va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladi [6].

O'quv jarayonida kognitiv-analitik yondashuvni qo'llash, birinchi navbatda, bilimning chuqurligini oshiradi. O'quvchilar faktlarni yodlab qolish o'rniga ularni tahlil qiladi, o'zaro bog'liq tushunchalarni solishtiradi va mantiqiy xulosalar chiqaradi. Shu orqali o'quv jarayonining samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Misol uchun, loyiha va muammoli vazifalar asosida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar faqat 15-20% bilimni mexanik yodlash bilan egallasa, kognitiv-analitik yondashuv bilan 70-75% bilimni chuqur tushunadi va amaliy qo'llay oladi.

Shuningdek, ilmiy natijalar kognitiv-analitik fikrlash o'quvchilarni ijodiy va moslashuvchan fikrlashga ham undashini tasdiqlaydi. Masalan, Bruner va zamonaviy pedagoglar tomonidan olib borilgan eksperimentlarda [7], analitik metodlar asosida o'qitilgan sinflarda o'quvchilarning muammolarni turlicha va yangi yondashuvlar bilan hal qilish darajasi an'anaviy

ta'lim olgan sinflarga nisbatan 40-50% yuqori bo'lgan. Bu, ayniqsa, murakkab va noaniq vaziyatlarda tez va samarali qaror qabul qilish qobiliyatini oshiradi.

Kognitiv-analitik fikrlash shuningdek, metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirish orqali o'quv jarayonining mustahkamligini ta'minlaydi. O'quvchilar o'z fikr jarayonini kuzatadi, o'z xatolarini aniqlaydi, qaror qabul qilishdagi xatoliklarni tahlil qiladi va kelgusidagi faoliyatga asos yaratadi. Shu tarzda analitik fikrlash o'quvchilarning o'z-o'zini baholash, refleksiya va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatini oshiradi, bu esa ta'lim samaradorligining muhim ko'rsatkichi sifatida qaraladi.

O'quvchilarning ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalari ham kognitiv-analitik fikrlash orqali rivojlanadi. Bahs-munozara, loyiha ishlari, guruh muhokamalari va interaktiv topshiriqlar o'quvchilarga o'z fikrini asoslash, turli nuqtai nazarni tinglash, muqobil yechimlarni ko'ra bilish va konstruktiv tarzda bahslashish imkonini beradi. Natijada o'quvchilar faqat intellektual jihatdan emas, balki ijtimoiy jihatdan ham mustaqil va ongli shaxs sifatida shakllanadi [8].

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kognitiv-analitik fikrlashni rivojlantirish metodlari o'quv jarayonini faqat natija yo'nalishida emas, balki jarayon yo'nalishida ham samarali qiladi. O'quvchilar faol izlanadi, xatolarini tahlil qiladi, muammoli vaziyatlarni mustaqil hal qiladi va natijaga yetishda sistematik yondashadi. Shu bilan birga, analitik fikrlash o'quvchilarni raqamli va axborot muhiti sharoitida tanqidiy fikrlashga, soxta va noto'g'ri ma'lumotlarga qarshi mustaqil pozitsiyani egallashga o'rgatadi.

Kognitiv-analitik fikrlash zamonaviy ta'lim jarayonining markaziy kompetensiyasiga aylanganligi bugungi ilmiy tadqiqotlar va pedagogik tajribalarda aniq ko'rinib turadi. Maqolada keltirilgan nazariy va amaliy dalillar shuni

ko'rsatadiki, bu fikrlash turi o'quvchilarning intellektual mustaqilligini, muammolarni hal qilish va dalillarga tayanib qaror qabul qilish qobiliyatini, shuningdek, ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarini sezilarli darajada oshiradi. Kognitiv-analitik yondashuvni ta'limga joriy qilish o'quvchilarning bilimni chuqur anglashga, refleksiya qilishga, mustaqil fikrlashga va zamonaviy hayot sharoitlarida moslashuvchan qarorlar qabul qilishga xizmat qiladi.

Shuningdek, maqolada keltirilgan metodologik tavsiyalar asosida kognitiv-analitik fikrlashni rivojlantirish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishning muhim vositasi sifatida qaraladi. Muammoli vazifalar, loyiha asosidagi o'qitish, tadqiqotga yo'naltirilgan o'qitish, bahs-munozara, reflektiv topshiriqlar va interaktiv metodlar o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi, ularning tafakkurini mustahkamlaydi va analitik qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Amaliy tavsiyalar quyidagilarni o'z ichiga oladi. Birinchidan, o'quv jarayonida an'anaviy yodlashga asoslangan metodlardan ko'ra, izlanishga, tahlil va refleksiyaga yo'naltirilgan metodlarni ustun qilish. Ikkinchidan, o'quvchilarni muammoli vaziyatlarga doimiy ravishda jalb qilish, loyihaviy va tadqiqotchilik faoliyatiga jalb etish. Uchinchi tavsiya – metakognitiv strategiyalarni, bahs-munozara va reflektiv mashqlarni tizimli ravishda qo'llash. To'rtinchidan, raqamli texnologiyalar va interaktiv platformalardan foydalanib, o'quvchilarni o'z bilimni amaliyotda sinashga, ma'lumotlarni tahlil qilishga va yangi yechimlar ishlab chiqishga undash.

Shuningdek, pedagoglar o'quv jarayonida o'quvchining faolligini va analitik tafakkurini rag'batlantirishga doimo e'tibor qaratishi lozim. O'qituvchi yo'naltiruvchi, maslahatchi va ilhomlantiruvchi rolini bajarishi, o'quvchilarga mustaqil izlanish va qaror qabul qi-

lish imkoniyatini yaratishi muhimdir. Shu tarzda kognitiv-analitik fikrlashni rivojlantirish nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki o'quvchilarni mas'uliyatli va ongli fuqarolar bo'lib yetishishini ta'minlaydi.

Umuman olganda, kognitiv-analitik fikrlashni zamonaviy ta'lim jarayoniga integratsiyalash ta'limning sifatini tubdan oshirish, o'quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv qobiliyatlarini rivojlantirish, ularni zamonaviy hayot talablariga moslashtirish va shaxsiy taraqqiyotini ta'minlashning eng samarali strategiyasidir. Shu sababli, pedagogik jarayonda analitik tafakkur rivojini tizimli va metodik tarzda qo'llab-quvvatlash ta'limning

bugungi kundagi eng dolzarb vazifasi hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, kognitiv-analitik fikrlash zamonaviy ta'limning ajralmas qismiga aylangan bo'lib, u o'quvchilarning intellektual rivojlanishi, shaxs sifatida shakllanishi, global muhitda muvaffaqiyat qozonishi va ongli fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lishi uchun zarur bo'lgan asosiy kompetensiyalardan biridir. Ta'lim tizimi bu kompetensiyani shakllantirmas ekan, na bilim, na innovatsiya, na shaxs rivoji to'liq amalga oshmaydi. Shuning uchun ham kognitiv-analitik fikrlashni rivojlantirish bugungi ta'lim islohotlarining markazida turishi tabiiy va zaruriy holatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Anderson, L.W. (2019). Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. New York: Longman.
2. Halpern, D.F. (2014). Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. Psychology Press.
3. Paul, R., & Elder, L. (2014). The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools. Foundation for Critical Thinking
4. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
5. Brookfield, S.D. (2012). Teaching for Critical Thinking: Tools and Techniques to Help Students Question Their Assumptions. Jossey-Bass.
6. Facione, P.A. (2015). Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. Insight Assessment.
7. Bruner, J. (1996). The Culture of Education. Harvard University Press.
8. Ennis, R.H. (2011). The Nature of Critical Thinking: An Outline of Critical Thinking Dispositions and Abilities. University of Illinois.